

אתר דעת - מכללת הרצוג

ארגוב והאריה

מאת

שמואל ייבין

א

"בשנת חמשים שנה לעזריה מלך יהודה מלך פקחיה בן-מנחם על-ישראל שנתיים: ויעש הרע בעיני ה' לא סר מחטאות ירבעם בן-נבט אשר החטיא את-ישראל: ויקשר עליו פקח בן-רמליהו שלישו ויכהו בשמרן בארמון בית-מלך (כתיב; הַמֶּלֶךְ - קרי) את-ארגוב ואת-האריה ועמו חמשים איש מבני גלעדים וימתהו וימלך תחתיו: ויתר דברי פקחיה וכל-אשר עשה הגם כתובים על-ספר דברי הימים למלכי ישראל".

זאת הפיסקה הקצרה, בת ארבעת הפסוקים, אשר מיוחד בעל ספר מלכים למלך ישראל פקחיה בן-מנחם בן-גדי ולמאורעות אשר באו ונהיו בימי מלכותו הקצרה. למעשה, הרי רק שני פסוקים מתייחסים לתולדותיו של פקחיה, הלא הם הפסוקים הראשון (כג) והשלישי (כה) בפיסקה זו; ואין ספק שמקורם בתעודות רשמיות של ממלכת הצפון. מסופרים בהם: א' דבר עלותו של פקחיה על כיסא המלוכה, בצירוף ציון התיאום של המאורע לתולדות המלוכה ביהודה (הסינכרוניזם), שהוא תוספת מידי מחברו של ס' מלכים (או אחד העורכים המוקדמים שהיה מתאם הזמנים - הסינכרוניסט); ב' משך ימי מלכותו; וג' פרשת סופו ונסיבותיה, שאף היא מובאת (ובעיקרה ככל הנראה אפילו מלה במלה מתוך תעודה רשמית של ממלכת הצפון). שני הפסוקים האחרים, הדיינו השני (כד) והרביעי (כו), דבריו של המחבר היהודאי של ס' מלכים הם: הפסוק השני אינו אלא הערכתו המסכמת של מחבר ס' מלכים

1. בנוף נוסח המסורה בא כאן שם של ארבע אותיות.
2. מליב ט"ו, כג-כו.
3. והשווה לענין זה משיכ המחבר בדבר מלכות ירבעם ה' במאסף ארץ-ישראל י" (ספר שניר) (עומד לצאת לאור בקרוב).

לימיו של פקחיה; ומה גם שהערכה זו היא המצדיקה בעיניו את סופו המר (פס' כה); ואילו הפסוק הרביעי (כו), אף הוא פרי עטו של מחבר ס' מלכים, אינו אלא הסיים השגורתי של כל פסקה המתייחסת למלך מן המלכים.

הפסוק המעניין בכל הקטע הזה הוא הפסוק המתאר את רצח פקחיה; שאינו מסתפק בציון דבר הרצח, מקומו ותוצאותיו ("וימתהו וימלך תחתיו"), אלא מפרט גם את מקומו המדויק של המעשה; את פמלייתו של פקח שבעזרתה בוצע הרצח; ועוד שני פרטים, שהקשרם המדויק אל כלל התוכן אינו ברור: "...את-ארגוב ואת-האריה..."

מן התרגומים הקדומים מתרגם ת"י את הדברים מילולית: "ומחזהו בשמרון באדרון בית מלכא ית ארגוב וית אריה ועמיה חמשין גברא מבני גלעדאי..."; וע"כ קשה להסיק מכאן כיצד הבין הוא את דברי הכתוב. השבעים מתרגמים: "ויכחו בשומרון לפני בית המלך עם ארגוב ואריה (μετά τοῦ Ἀργὸβ καὶ μετὰ τοῦ Ἀρίε) והיו אתו חמישים איש מן הארבע מאות...".⁴ ההולגאטה תרגמה: "ויכחו בשומרון במגדל (in turre) בית המלך יחד עם ארגוב (siuxta) אריה (Arie) ושני חמשים איש מבני גלעדים...".⁵ מכאן ששני התרגומים, היווני והלאטיני, הבינו את התיבות ארגוב ואריה כשמות עצם פרטיים של אנשים שנהרגו יחד עם פקחיה; ומבחינה זו יש עניין מיוחד בנוסח השבעים, שסופו ("חמשים איש מן הארבע מאות") מלמד עליו שנסמך על נוסח עברי שונה מן המסורה, שכן אין להבין כלל את הסוף מתוך שיבוש הנוסח המסורתי או מתוך כוונת תיקון המיישבת סתירות.

ד

הפרשנים המסורתיים לא נתנו דעתם במיוחד על פסוק זה. רש"י יוצא בעקבות דרושי תז"ל כעניין ארגוב, ואילו על האריה הוא אומר: "יש לומר

4. ר' *The Septuagint Version of the OT with an English Translation*, לונדון, ש' באנסטר ובני בע"מ - ג'ו יורק, ג' סט רשו', ע' 511.
5. כך יש להבין כאן את מלית-היהוה הזאת, שבדרך כלל מובנה: בקרבת מקום (עם).
6. ר' *Biblia Sacra, Vulgatae editio*, כרך א', רומא, 1955, עמ' 1132.

[3] שמואל ייבין.

שהיה אר"י של זהב עומד באותו ארמון"ז, בלי להסביר כיצד "נהרג" אר"י של זהב; מ"מ ברור כי מנה את ארטוב ואת האריה בין המומתים עם פקחיה. לעומתו רואה הרד"ק באר"וב ובאריה שמות פרטיים של גיבורים, שבאו עם פקה ("ושני גבורים היו שמם כך ואתו באו")⁸. גם הרלב"ג מפרש כך בקצת שינוי עניין⁹; ובעקבותיהם יוצא גם מצודת ציון¹⁰.

המפרשים בני ימינו ברובם המכריע מנסים לתקן את הנוסח, אם מתוך מחיקת ארבע התיבות (המובאות בסוף סעיף ב'), שהקשרן אינו מובן כאן¹¹; או מתוך תיקון המסתמך על נוסח השבעים¹².
ה

אולם נראה לו למחבר, כי לפני שיוצעו תיקוני נוסח או מחיקות, יש לבדוק שום אפשרות להבין את הנוסח ככתבו. לשם כך יש לתת את הדעת על מוצאם של שני היריבים: פקה בן רמליהו המתמרד ופקחיה בן מנחם המלך המומת. דומה כי שניהם היו ממוצא גלעדי. וכבר עמד המחבר על כך, כי דבר התמרדותו של פקה על ירבעם הב' קרוב לסוף ימיו של האחרון, וכן הקווקו מעמד מסתבר רק בגלעד¹³; ולפיכך קרוב להניח, כי היה מן המפקדים המקומיים שהיו ממונים מטעם הממלכה על גזסם ופיקודם של יוצאי הצבא בני עבר-היהודן, ובקרבם מצא תמיכה, ועליהם נטמך, שעה שנתמרד. נגד ירבעם. ולא זו בלבד, אלא שנראה להניח כי לא היה שלום בין יבש (דהיינו בן העיר יבש גלעד בעבר-הירדן מורחה), אלא שלוחו של פקה להדיח מן המלוכה את זכריה בן ירבעם לאחר שעלה על כיסאו, ולתפוש את המלוכה למען פקה. כיוון שמצא שלום לנכח להתמלך בעצמו; דומה ששלח פקה מצביא גלעדי אחר; את מנחם בן גדי (דהיינו בן שבט גד), להעניש את שלום; אך גם זה ביכר לשמור את הכיסא לעצמו, ולא להכיר בפקח; ומכאן שאף בנו פקחיה היה ממוצא גלעדי.

7. ר"י פירש"י על מ"ב ט"ז, כה.
8. ר"י פירוש הרד"ק לכתוב הגלעדי...
9. ר"י פירושו לכתוב הגלעדי...
10. ר"י פירושו לכתוב הגלעדי...
11. למשל כך בעקבות שט אדה [ZATW VI (1886), עמ' 160] גם מרנבו מרי (The Books of Kings, ICC, 1951, ע' 451) וגרני (I & II Kings, OJL, 1964, ע' 566).
12. כגון קלוסטרמן: "וארבע מאות גיבוריו" (במקום: "את ארוב" ואת-האריה...); מוצט לפי גרני (ר"ל לעיל, בהערה הקודמת, ע' 566, הע' a). בעקבות תחיש...
13. ר"י משיב המחבר במאסף ספר ור-כבוד, ירושלים, תשכ"ח, עמ' 367 ואילך.

"דבר אחר ראוי לתשומת לב, והוא כי היה קיים בשומרון חיל גיבורים, דהיינו חטיבת צבא קבע, ששימשה משמר ראש למלך, כדוגמת יחידת הגיבורים של דוד¹⁴ ושלמה¹⁵. ואחד הכתובים, המספר לפי תומו על מלחמת פקח מלך ישראל ורצין מלך ארם באחז מלך יהודה, מלמדנו כי הייתה חטיבת גיבורים כזאת גם בצבא מלכות הצפון באותם ימים; שכן שם נאמר: "ויהרג זכרי גבור אפרים את מעשיהו"¹⁶; ואין כל ספק כי חטיבת גיבור משמשת כאן לא במונח איש מצטיין בגבורת מלחמה, אלא כמוכנה הטכני המדויק: איש חטיבת חיל הגיבורים, משומרי ראשו של מלך אפרים. ואם-כך, מה טבעי יותר משתהינה חטיבות שומרי ראשו של פקחיה; מיוצאי גלעד, המולך בשומרון, אף הן מאנשי עבר-הירדן מורחה; ובמקרה הנדון, האחת מהן מבני חבל ארנב, שנקראה בקיצור, על שם מוצאה: ארנב. ויש לזכור, כי ארנב לא היה אשור-לאריה, דומה כי יש לחפש את פיתרונו כאן גם-כן על דרך זו של ארנב. כבר קשר מור את החרות שעל גבי ראשי התיצים מן התקופה הישראלית הקדומה, שנאמר בהם כי נמצאו בסביבות בית-לחם, עם חטיבות לוחמים שקידשו עצמם לקרב: לדבריו¹⁷ מלמדת החרות: "חץ עבד לבאות"¹⁸. על התקדשות לוחמים כנענים; כנראה – לדעת המחבר הזה – במעשה נדרים לפני הקרב כמקדש אלת הפריון והמלחמה הכנענית. מור גם רמז על הקשר שבין כתובות הקדשה אלה ובין הביטוי "נפשי בתוך לקאם אשכבה"¹⁹, ועל האפשרות שמנהג התקדשות זו סיגלוהו הישראלים לעצמם, ומשום כך נודעו בשם "לביאים". ומכחינה זו יש לתת את הדעת על שני כתובים: האחד מדבר בצופה שהוצב על המנדל: "אשר יראה גיד... ויקרא אריה על-מצפה / אדני אנכי עומד תמיד יום ועל-משמרת י אנכי נצב כל-הלילות..."²⁰; וכמוכן אין הנביא מתכוון להגיד כי החיה הוצגה על המצפה, והיא המדברת; ברור איפוא שדברי הנביא מכוונים לאיש חטיבת הגיבורים – "הארייות". והכתוב

14. על גיבורי דוד ר' לאחורנה ב' מזר, *KT* כרך יג (1963), ע' 310 ואילך (ישם גם ביבולוגיאפיה ממורסת לנושא זה).
 15. השווה "הנה מסתו שלשלמה ששים גברים סביב לה מגברי ישראל" (ה'ש"ג ב', ז); א"ש שזור סבור, כי אין לדעת אם התקיים ארגון צבאי זה בימי שלמה (ר' כניל (בהערה הקדומת), ע' 320).
 16. דה"ב כ"ח, ז.
 17. ר' ב' מזר בקובץ ב"צ לר"א (עורך), עיונים בספרי שמואל (עומד להתפרסם); וכן כניל (בהע' 14), ע' 312.
 18. ר' ג' ט' מיליק ופ"מ קרוס, *BASOR*, מס' 134 (1954), ע' 15 ואילך.
 19. תה"ב נ"ו, ה; ור' מזר כניל (בהע' 14), ע' 312.
 20. יש' כ"א, ו' ה.

השני, המטפל באנשים שנספחו על דוד: "...ומן הנדי נבדלו אל־דוד למצד מדברה גברי החיל אנשי צבא למלחמה ערכי צנה ולמה ופני אריה פניהם (ההדגשה של המחבר) וכצבאים על ההרים למהר...".²¹ ויהיה הדבר הולם ביותר את ימי מנחם בן גדי ופקחיה בנו, שהייתה בחיל גיבוריהם (משמר המלך) יחידת בני גדי שפני אריה פניהם: אם גלד ביטוי זה בעובדה קדומה, שהיו המתקדשים לקרב לובשים מסכות של עור אריה על פניהם, או אינו אלא ביטוי ציורי לתאר את מראה פניהם הנורא והמאיים, קשה לדעת.

הווה אומר מעתה, שאין "את־ארגב ואת־האריה" אלא את שתי היחידות מבני ארגוב ומן הנדי, שהיו משומרי ראשו של פקחיהו, ואלה נהרגו אתו, בודאי בנוסותם להגן על המלך. ומשום כך מצא הכתוב לנכון לפרט, כי לא פקח לבדו ביצע זאת, אלא הייתה עמו יחידה של חמישים איש "מבני גלעדים", ובעזרתם השתלט על הארמון ועשה מה שעשה. מכאן מובנת גם הגרסה של תה"ש²², שהיה לפניו נוסח מלא במקצת מזה של המסורה, ולפיז היו עם פקח חמישים איש (יחידה סדירה בפיקודו של שר־חמשים) מתוך חטיבה של ארבע מאות "גיבורים" (או אנשי חיל סתם), כלומר, ארבע יחידות סדירות של מאה יוצאי צבא כל אחת ואחת.

ירושלים, כ"ו בכסלו תשל"א

(24.12.70)

21. דהיא י"ב, ט.

22. ר' לעיל ע' 59.